

doba transformacije ka ekološkom socijalizmu

(teorijske napomene)

jelica stefanović

Ekologija kao tema teorijske debate nije ni sasvim nova, ni potpuno domišljena. Stanje intelektualnog polja upravo potvrđuje trajnu inovativnost ekologije kao predmeta saznanja. Na primer, interes za ravnotežu biosistema, potaknut ciljem zadovoljavanja ljudskih potreba (određenih kao stalno rastućih i umnožavajućih), doprineo je usavršavanju istraživačkih tehnika i metoda praćenja ekološkog stanja. Graduelno su se produbljivali i teorijski zaključci, posledično bogatili saznanji interesi.

Nesumnjivo je da, ne samo što, danas ne raspolazemo celovitom, neprotivrecnom i dovršenom ekološkom teorijom, nego je, i izvesno da nam još zadugo ona neće biti dostupna. Međutim, napredak se već oseća. Stroge kauzalnosti, u zapažanjima, je sve manje kao i prirodno-naučne akribičnosti. Sve više se pristupa dedukovanju socijalnih posledica, a uverljive tehnostrateške preporuke za uvođenje kontrole stručnjačkih elita su u povlačenju. Pored ublažavanja „šavova“ različitih naučnih nivoa analize i žargona izlaganja, tumačenjima se teži da iskaže i očita složenost ekoloških veza sa strukturama društva i projektima razvoja. Nalazi se predočavaju u verovatnoćama, uz nastojanje da se izbegnu zamke preduđenog i zainteresovanog znanja, sa pripremljenim rešenjima problema. Logika se konačno menja. Ona sebe zasniva na opisu, što detaljnijem i obuhvatnijem, uočenih problema. Drugi korak joj je otvaranje debate, upravo kao jedinog okvira u kome se ekološki konflikt može rešavati. Argumentovana rasprava i provera svake mogućnosti sporazumnog izlaza iz ekološke krize je jedina strategija preostala generacijama koje danas naseljavaju planetu.

Ekološka pitanja su brojnija od ekoloških odgovora. Na početku je već pomenuta razlika između starog i novog načina prilaza ekologiji. Stari, polazi od ljudskih potreba i funkcionalnog statusa biosistema u pokušajima njihovog zadovoljavanja, dok se novi bavi „prostornim aspektima simbiotskih odnosa ljudskih bića i čovekovih institucija“. Dodacimo, i njihovih interakcija sa prirodnom sredinom. Razumljiva je slutnja da, ovdje, uopšte nije reč o razlikama prilaza i ravni posmatranja, nego o različitim predmetima. Međutim, ona se relativno lako može odagnati, sledećim obrazloženjem. U pojmu ekologije pohranjeno je istorijsko napredovanje ljudske sposobnosti učenja i saznavanja ravnotežnih granica u stalno menjajućim inter-relacijama društva i prirode. Potpuno je konvencionalna podela ekologije na ekologiju bilja, ekologiju životinja i humanu ekologiju, odnosno paleoekologiju kao istorijsku rekonstrukciju procesa razvoja ove tri zajednice života. Ni okretanje proučavanju ekosistema, kao funkcionalnih celina uravnoteženih razmena i interakcija žive i nežive sastavine sistema, ne uspeva da prekrije nataložene slojeve ljudskog iskustva i saznanjnih poriva. Danas su mnoga društva dovršila posao ekološkog evidentiranja, pošavši u pravcu osvešćavanja. Sama podela, pravaca ekoloških istraživanja, jeste indikator prelaza, sa uočavanjem problema ka osvešćenom delovanju na rešavanje nakupljenih problema. Medijski moment delovanja — osvešćavanje još uvek je u toku. Samo se ovlašćuje ocratiti kojim sve putevima osvešćivanje ide. Silovito su probudena zalaganja za bio-politiku, orijentisanu na institucionalizaciju odnosa prema prirodi, zapravo vođenje posebne politike prema životnoj sredini, u kojoj će prirodno-humano nadjačati pragmatično-humano. Eko-politika redefiniše i nanovo planira strategije odnosa u ljudskom društvu, a tek iz njih izvedeno prema prirodi. Obnavljaju se i pastoralne predstave edenske harmonije, odnosno sjeđinjenja čedne prirode i od grehova civilizacije oslobođenog čoveka. Sva ova osvešćenja staju jedno pored drugog, jedno naspram drugog i polako jedno nasuprot drugog. Dok optužbe, raspre i razdori traju i stvaraju pometnje vreme neumitno prolazi. Na drugoj neologocentričnoj već praktičnoj strani stoji množina društvenih pokreta. Oni su se opredelili za osvešćenje u delovanju ili kroz delovanje. Od tradicionalnog pokreta za konzervaciju i oplemenjavanje prirode, do novih koji deluju sa zahtevom temeljne izmene ne samo vlastitih društava, već društveno-ekonomsko formacije koja je razvila poremećaje ravnoteže svih vrednosti i percepcije životnog smisla, dolaze ne samo transformativne i simboličke akcije nego i rezultati analiza koji se moraju promišljati. Ulazimo u doba kada se ne raspravlja koja nam ekologija treba — da li ekologija eko-sistema ili humana ekologija — već kakvu će koncepciju društva postepeno ujedinjavanje principa ekološkog mišljenja iznedriti i kakvim će strategijama socijalne promene voditi. Pojednostavljeno postavljeno osnovno pitanje glasi: da li smo na pragu nove transformacije globalnog zahvata? Saznanje da smo, danas, došli do ekoloških granica, čije prekoračivanje može imati kobne, degradacijske posledice, može usloviti preispitivanje ustrojstva savremenih društava, intrinzičnih vrednosti institucionalnih aranžmana primenom ekološkog algoritma stvaranje nove strategije emancipacije, koja se uslovno može nazvati, ekološki socijalizam.

Stepen ekološkog osvešćenja u Jugoslaviji i opšte stanje ekološke svesti čine ovakvo pitanje u najmanju ruku, neumesnim. Uprkos postojanju ekološke krize u Jugoslaviji, koja se za najveći broj stanovnika najjasnije očituje u industrijskom zagađenju vode i vazduha, i pored izrazitog nezadovoljstva građana jugoslovenskim nuklearnim programom, i rasprava o ekologiji i ekološke akcije svele su se na prepriku. Da li samo dopustiti delovanje grupama zainteresovanih građana da postavljaju pitanja sa ekološkim sadržajem i u neinstitutionalizovanim formama aktivnosti doprinose njihovom rešavanju ili i konstituisati jedinstveni jugoslovenski ekološki pokret. Ne samo da pitanja nisu postavljena logičnim redom, nego osnovno pitanje nije uspeo da dobije mesta usled uzavrelih napada i odbrana. Pored temeljnih rasprava nije pokrenula ni neka druga. Da li se jugoslovenska kriza može analizirati i kroz prizmu i globalne i njene sopstvene ekološke krize — od krize duga, organizacije proizvodnje i suštinski neekološkog modela

dosadašnjeg razvoja? Bilo bi opravdano očekivati i pitanje da li se problemi nejednakosti životnog standarda i kvaliteta života u Jugoslaviji kao i neravnomernog razvoja mogu rešavati bez smislene i produbljene ekološke strategije? Takođe, može li Jugoslavija, sa jednakim kredibilitetom kao i ranije, zagovarati ideju o stvaranju novog svetskog poretka — političkog, ekonomskog, informativnog i kulturnog — ako na temeljima ekološkog pristupa ne razmotri distributivne ograničenosti sopstvenog proizvodnog projekta razvoja industrije, poljoprivrede, politike, obrazovanja, kulture?

Ne potiču ova pitanja iz težnje ka „zelenjenju“, kojim su već pribegle neke komunističke partije Zapada, poput Komunističke partije Italije. Nisu nametnuta ni pomodnim praćenjem izmene programsko-izbornih pozicija nekih socijaldemokratskih, odnosno socijalističkih partija. Ne postavljaju se ni iz ovog opozicionog osporavanja postojeće prakse socijalističkih društava. Pozadina pojave ovih pitanja je i obuhvatnija i produbljenija.

Ljudska situacija, krajem dvadesetog veka, može se gotovo pregnantno opisati obeležjem temeljne izmene obrascu života. Uglavnom se prepoznaje u stanjima kontinuirano nastupajućih kriza, koje kao da gradacijski zahvataju jedan po jedan domeni ljudske delatnosti, i jedan po jedan segment planetarnog prostora. Mnogi autori, pretežno marksističke provenijencije, ostaju na označavanju ovih transformacijskih osposobljavanja strukturalnom krizom globalnog dometa i uglavnom je prate kao blokadu razvoja. Čini se da je u ove momente u procesu definitivne izmene i način mišljenja i stil i simboli i organizacione suštine čovekovog života, koja sobom povlači tradicionalnu dilemu, „socijalizam ili varvarstvo“. Kako se u ovu fresku vremena upliće ekološka boja? Tek sada je sazrelo, i proceduralno i sadržajno potrebno vraćanje na pomenuto, a neodređeno značenje ekologije. Tek određivanjem pojma može se razumeti i razlog pristupa teme ekologije u raspletu dileme doba u kome živimo. (Ekologija, u svom savremenom značenju i u svojim funkcijama (bez njih se ni pojam ne može odrediti), predstavlja saznanji posupak, pravila mišljenja i na njima zasnovane načine delovanja koji preispituju i menjaju odnose među domenima organizacije ljudske proizvodnje i prisvajanja u prostoru i vremenu. Temelji se na otkrivanju uslova za uspostavljanje i održavanje recipiranih razmena između ljudskog društva i prirode i unutar ljudskih društava, kao i između različitih ljudskih društava.) Ona istražuje mogućnosti kontrole stalno menjajućih interakcija društva i prirode, unutar-društvenih interakcija kao i među društvima, kako bi se obezbedilo da u njima oslabljeni delovi primaju više nego što daju. Osnovna težnja ka razvoju interaktivno se uobličava podsticanjem kvaliteta inputa kod manje razvijenih ne na uštrb autoputa razvijenih već u korist opšteg, uravnoteženog i zajedničkog razvoja, bez potresa i nasilnih interventivnih preraspodela. (Ona predstavlja i utemeljavanje etike odgovornosti društva ne samo za svoj opstanak, ili opstanak ljudske vrste, već planete stavljen pod čovečju upravu. Konačno ona zadire i u ispitivanje održivosti postojećih institucionalnih mreža. Na popisu promena su i zakonodavne i izvršne i sudske nadležnosti institucija usled promena dužnosti i odgovornosti nastalih prearanžiranjem i prepovezivanjem etike i filozofije načina života i razvoja koje polaze od nenasilnog i potpunog uključivanja svakog čoveka u proces donošenja odluka o razvoju i kontroli izvršenja tako donetih odluka.)

Primedbe upućenog skeptika, bile bi upravljene na najmanje dve tačke. Najpre, da je preterano tražiti i smatrati ekološkim veze između na primer, borbe protiv korišćenja nuklearne energije i za naseljavanje napuštenih delova gradskih četvrti. Ako bi se pristupilo izračunavanju količine novca uložene u izgradnju nuklearnih centrala, uključujući i troškove održavanja, rada i opsluživanja i uporedilo sa cenom koštanja tako dobijenog kilovata-časa električne struje otkrilo bi se da je isplativost rezultata sumnjiva. Opravdanje neisplativosti izgradnje stambenih blokova sa povlašćenim i podržanim, smanjenim, zakupninama očito da ne zadovoljava samo beskućnike, ali otkriva zajedničko jezgro borbe protiv i borbe za. U suštini i jedna i druga su samo razna žarišta napada na akvizitivnu i ekskluzivističku logiku kapitala. U oba slučaja iskazana je protiv čoveka, a za profit. Ekonomski racionalnost služenja kapitalu spremna je da prednost da proizvodni destrukcije. Produkovati sve što i sa najmanjom verovatnoćom može voditi uništenju, jer rizik uništenja već je narudžba za novu proizvodnju. Što više proizvoda kraćeg veka trajanja to više posla i više zarade. Krug bita zatvoren. Množenje takvih koncentričnih krugova kretanja kapitala približilo se samom centru života. U toku je proizvodnja destrukcije planete i onih što je naseljavaju. Kada se altruizam i javi adresirani su samo neki. Adresati su oni koje je isplativo zaštititi, jer zaštita njihovog zdravlja i života, jeste gotov kupac ekonomije ponude. Ilustrativan je slučaj zdravog i estetičnog zapadnjaka. On po kapital receptu trči (u odgovarajućim patikama, trenerkama, zaštićen odgovarajućim preparatima), uzima proteine, održava fizičko stanje i drugim sportovima (takođe odgovarajuće opremljen), putuje u prirodu, broji kalorije zdrave hrane, ukoliko ulaže značajan deo svog prihoda i u industriju usluga radi postizanja društveno idealizovane slike mišićave astenične figure, pa čak i po cenu da mu njegova pikvicka konstitucija nameće i operativne korekcije. Proizvodnja u svakom sektoru, proizvodnja koja po svojoj meri stvara i potrošača ne brine ne samo za izdržljivost prirode nego ni za izdržljivost svoje stvorene dobrostojeće potrošačke ljudske naprave. Da li je i to vrsta represije nad čovekom? Zar je ona manje podložna osudi od klicanja „velikom vodi“, pod pretnjom bajoneta ili zatvorske ćelije u slučaju suprotnog ponašanja?

Suprotna tačka neverice u primedbama bilo bi osporavanje ekološke prizme. Moglo bi se pitati nije li ekologija novopronađeni, savremeni lek za sve bolesti, novoiskonstruisana spasiteljska paradigma koja zabludelo čovečanstvo provodi kroz purgatorij iskupljenja do pravog puta? Skepsa dovodi do tvrdnje da je ekologija samo nova ideologija. Istina, nešto razrađeno od devetnaestovekovnih i sa početka ovog veka poklika, spasimo šume ili izumiruće vrste, vratimo se prirodi, oplemenimo je. Ekologija se ne da svesti na borbu da udahani vazduh bude čist, da hrana koja se jede bude zdrava, da voda bude pitka ili da se na zemlji može preživeti. Ekologija ne nudi strategiju da nezavisno od kvaliteta života svi živi prežive, a svi novorođeni dočekaju reproduktivno razdoblje da bi ostavili relativno zdravo potomstvo. Ekologija kao način razmišljanja obuhvata i čovekov odnos prema društvu i, vice versa, kao i odnos prema sredinom prostoru društva postavljajući proverljiva pravila plemenitog, nenasilnog i stalno poboljšavajućeg života.

Ima raznih ekoloških struja. Jedna koju je negovao rimski Klub bila je najčešće pominjana iako je u biti anti-ekološka, u ovde usvojenom značenju. Ona je zasnovana na organskom rastu — koncepciji razvoja analognoj specijalizaciji organizma. Jedinu modus opstanka, prema njihovom nalazu je razvoj utemeljen na prirodnoj specijalizaciji regija za određene delatnosti poput organa ljudskog

organizma, a država u njemu kao ljudskih tkiva. Takva specijalizacija, kao i ona ljudskog organizma, omogućava da svetski ekonomski organizam opstaje u ravnoteži. Iako je ideja o specijalizaciji razvojno pogubna po sve koji nisu na vreme osvojili poziciju složenijih tkiva, ona je dobra kao strategija realnog status-quo stanja odnosa razvijenih/nerazvijenih. Uostalom nije li ideja specijalizacije jedna od osnovnih u Darvinovoj teoriji evolucije. Uostalom darvinizacija života neprestano jača. Konkurencije je sve više, solidarnosti sve manje; sve više je borbe za opstanak, sve uže su margine adaptacije. I u ovim momentima mogu se razaznati krajnosti savremene duhovne i političke supstance vremena. Tradicionalna ekološka mera ravnoteže, nije ni u društvu, niti između društva i prirode, više data kao odnos ukupnog broja stanovnika i raspoložive količine neobnovljenih prirodnih izvora, samo njihovog kvaliteta, cene održavanja za upotrebu ili troškova upotrebe. Mera ekološkog stanja ravnoteže je hijerarhičnost strukture podele rada — intradruštvene i interdruštvene podele rada. Pored njih, ekološko stanje — konačno je shvaćeno — zavisi od institucionalnog učvršćivanja ove hijerarhičnosti, odnosno ovih hijerarhičnosti. Država kao temeljna institucija razvoja — industrijskog razvoja, u prvom redu — nije samo teritorijalno okupljeno i organizovano stanovništvo, već osnovna jedinica konkurencijske saradnje, ovaploćenje aktivnog duha i prostor nepravedne distribucije postignuća. Uslovi konkurencije održavaju se i učvršćuju unutar same države i uz sve socijalne korektive, njena ograničena prostorna osnova (sirovinski, ljudski, interaktivno) dodatno mora da se prilagođava i pojačanim spoljnim konkurencijskim uslovima, promenama koje prostorno nastaju izvan njenih granica. Integralnost sredine planete sve veše deluje kao destabilizirajući faktor društvenih odnosa unutar države. Stalno su u pokretu izmena podela rada, raspored stanovništva, iscrpljivanje starih i nalaženje novih izvora, obrasci kulture i načini života. Pritisak na očvršle institucionalne strukture, koje treba da se prilagode ovim izmenama, a uz to i da sačuvaju sopstveni integritet, sa druge strane, biva pojačan kontra-pritisicima, iz okvira sopstvenih granica. Institucionalno regulisanje promena — prilagođavanje nastalim izmenama — lako izaziva socijalne potrese unutar zemlje, pogada različite delove stanovništva, menja položaj ljudi i u pogledu kvaliteta života i načina privredivanja. Ušaćeni interesi se moraju probiti. Verovatno je to apoteoza svih kriza koje se danas uočavaju i opisuju. Misao o takvom stanju, izneo je fon Nojman još pedesetih godina ovog veka. Označio je takvo stanje kao krizu planetarnih razmera, koja će se oseliti kao osveščavanje o granicama planete. Smarao je da će do toga doći usled ekspanzionističnog rasta tehnoloških inovacija, koje iako u prvo vreme mogu delovati kao način rešavanja brojnih socijalnih potreba, u konačnom ishodu traže velike promene društvenih i političkih institucija. Za razliku od tehnoloških poboljšanja, socijalna poboljšanja se ne mogu izvoditi preko noći i sudbinsko pogodanje ljudi će ih u velikoj meri osujetiti. Adaptibilnost tehnoloških sistema je neuporedivo veća od adaptibilnosti društvenih sistema. Kada dinamika tehnoloških inovacija nametne svoj korak socijalnim sistemima, što se dogodilo, i kada se uz to desi da dalji tehnološki napredak biva doveden u pitanje usled neobavljenog prilagođavanja socijalnim rešenja njihovom tempu, onda ljudima stiže još jedan odmah naplativ račun industrijskog načina proizvodnje. Bez mere i osvrtnja, šta količine i kvalitete mogu u krajnjoj liniji odbaciti, na li trovanje Rajne, ili pećurke zapaljenih tankova nafte, ili nuklearni oblik nad severnom hemisferom, a širenje pustinje i gladi na južnoj, zasićivana su tržišta, ali nije i nahranjeno stanovništvo sveta.

Ni jedna roba, sem oružja, u savremenom stanju opšte nestabilnosti, ne može da ima tako dobru prođu. Zaštitiiti jedinicu konkurencijske saradnje — državu izloženju i spoljnim i unutrašnjim nestabilnostima, pojačavanjem svakim iskorakom iz ravnoteže ustajlene podele rada, bilo usled smanjivanja prihoda, bilo smanjivanja proizvodnosti, bilo iscrpljivanja biološke podloge — moguće je oružjem. U lako narušivju ravnoteži delovanja institucija, jedina obučena da uvek bude sposobna za delovanje, uvek u stanju stabilnosti, jer joj je to osnovni razlog postojanja — vojska lako, u svetu rastržućih nejednakosti, postaje uravnjivač i kontrolor tempa izmena. Kada mehanizmi sporazumevanja otkazu, snage sile i naredbe istupaju da smene nosioce nestabilnosti koji dovode time u pitanje i sam opstanak osnovne prostorne jedinice, osnovnog ekološkog agensa. I time se planetarna dimenzija ekoloških problema upotpunjava i dodatno uslošnjava novim lancem ljudskih stvorenih disproporcija i neravnoteža.

Zagađivanje, osiromašivanje, uništavanje i rastrošna potrošnja ne samo pojedinačnih, regionalnih ili kontinentalnih, već globalnih zamaha proistekli su iz industrijske vizije razvoja. On ne podrazumeva samo stalni rast tehničkih sistema i njihove proizvodnosti, niti predstave o dobrom životu i uslovima njegove dostupnosti određenom broju ljudi, nego i način na koji je do odluka da se otpočne materijalizacija ove vizije razvoja i da se ona produži. Kao što se nije razmišljalo da li će priroda izdržati silinu kretanja „zahukale lokomotive proizvodnje“, navodno da bi se nužno zadovoljile neprestano rastuće ljudske potrebe, tako se nije ni razmišljalo ni o tome da plodove razvoja treba i drugačije deliti, a još manje da i drugačijim vizijama razvoja treba dozvoliti da ravnopravno konkurisu, a ne unapred ih isključiti nepovoljnim uslovima.

Konstituisanje međunarodnog sistema dominacije najbolje se može zapaziti kroz krizu dugovanja zemalja u razvoju i širenje nuklearizacije (i vojne) nacionalnih država. Usled ovakvog uobličavanja odnosa pokazuje se da rasprave o zaustavljanju rasta najrazvijenijih, odnosno podsticanju rasta nerazvijenih bilo kroz međunarodne fondove finansijskih sredstava odvojeno od svetskih monetarnih institucija, kao ni mnogi drugi oblici multilateralne pomoći, ne mogu rasplesti duboke kontradikcije. Jedini socijalistički, demokratski, moralni izlaz je zajedničko globalno definisanje koncepta ekološkog, pravednog i humanistički oplemenjenog razvoja. Međutim, pokušaji da se uobličiti nova, pravednija vizija razvoja, ne samo za buduće nego i sadašnje generacije, ne samo za razvijene nego i nerazvijene suočeni su sa ograničavajućom istinom koju je izneo Herman Deli. Mada se ona odnosi samo na prvu transformaciju u razvojnom projektu čovečanstva sadašnje buduće generacije, još je izrazitije njeno delovanje prisutno u drugom transformativnom rezu razvijenih/nerazvijenih. Zapravo sve te promene ka pravednijoj podeli, i mogućnosti i rezultata, izložene su pravilu razloga očekivanja: „U meri u kojoj suzbijamo eksploataciju budućnosti, zaostravamo klasni sukob u sadašnjoj generaciji.“⁴²

Novo planiranje razvoja za pretpostavku mora imati i nov koncept razvoja. On mora da izražava veze već uočenih uticaja energetske krize, zagađenja, rasta stanovništva, suše, poplava, oskudice neobnovljivih prirodnih izvora sa stopom i kvalitetom ekonomskog rasta. Takođe, u njemu moraju naći mesto i shvaćene tanane i osetljive posledice na institucionalne i političke komponente društvene sredine, a pre svega posledice koje razvoj može imati na promenama položaja naj-

izloženijih delova društva — pojedine slojeve radnika, poljoprivrednike, žene, omladinu. Zapravo, novi koncept razvoja uključuje i socijalni kvalitet i kvalitet života svakog stanovnika kao svoj cilj. Jedna od kompjuterskih simulacija faktora interakcija i prirodnih i socijalnih varijabli dala je sledeće ciljeve koje koncept razvoja treba da ima da bi društvo bilo sposobno za razvoj, odnosno da bi bilo održivo i podnošljivo društvo.

„1. Ljudski život u svetu mira i saradnje (niske ili nulte vrednosti političko-vojnog pritiska). 2. Stvaranje materijalnih vrednosti za ljudsku potrošnju (visoke vrednosti ekonomskog rasta). 3. Sloboda od ekonomskog pritiska i nesigurnosti (niske ili nulte vrednosti rasta cena i nezaposlenosti). 4. Uspešna i sposobna administracija (visoke vrednosti administrativne uspešnosti). 5. Visok nivo znanja i veština u društvima (visoke vrednosti obrazovanja u katoličkom značenju). 6. Odsustvo društvene bede i nezadovoljstva (niske vrednosti ili nulte javnog nezadovoljstva). 7. Harmonija u lokalnim zajednicama i društvena solidarnost (niske ili nulte vrednosti etničkih napetosti). 8. Društvena klima nade i optimizma (visoke vrednosti očekivanja građana). 9. Politička stabilnost. 10. Sposobnost sistema za razvoj. 11. Visoko uvažavanje upravljačkog vodstva (visoke vrednosti faktora vodstva). 12. Neprenaseljen svet (veoma niske i nulte vrednosti stope rasta stanovništva).“⁴³

Slika opasnosti po opstanak stanovništva planete i kvalitet života i u razvijanim i u zemljama u razvoju pokazuje se, na dugi rok, neprijatno ružna, deformisana i gotovo distopijska. Posebno, ako se prethodni ciljevi razvoja društva sposobnog za razvoj uporede i po svojoj ostvarenosti i po mogućnostima svog ostvarenja, od zemlje do zemlje, onda sigurno stoji ocena da se i pojedinačne i globalna sposobnost razvoja kreću ka veoma niskim vrednostima. Sukobi koji otuda proističu otvaraju i mogućnost socijalističke transformacije sveta na principima ekološkog razumevanja stvarnosti. Socijalistički projekt dvadesetog veka čuva i tradicionalnu, istorijsku prostornu dimenziju kao i praktično procenjuju neizbežnost, odnosno visoki stepen verovatnoće, transformacije. Njegova etička pozadina, takođe, ima za pretpostavku postizanje globalne pravde i ravnometrije raspodele, kao i institucionalizaciju prava na razvoj i samo-određenje čoveka i društva, uz odgovornost svakog građanina planete da participira u stvaranju globalnih društvenih izbora i rešenja. Ali, projekt ekološkog socijalizma poseduje izmenjeno kognitivno utemeljenje. Svojim algoritmom promene teži da transcendirira obrazac kapitalne društveno-ekonomske formacije određen odnosima: EKONOMIJA (rasta proizvodnje) — POLITIKA (kompetitivnog pluralizma) — OBRAZOVANJE (socijalizacije individualizma i univerzalističkog post-materijalizma). On i u socijalističkim društvima, sa manje potresa i sa manje radikalnih rezova, inovira obrazac odnosa u prelaznom periodu. Razvoj socijalističke društveno-ekonomske formacije usmeren je na uproščavanje nejednakosti, ne preko veza i mehanizama solidarnosti, već držanjem političkih, a u prvom redu, administrativnih mehanizama upravljanja pod kontrolom. Mapa odnosa u socijalizmu može se označiti relacijama: POLITIKA (regionalizovanog birokratizma) — EKONOMIJA (širenje industrijalizovanog sektora proizvodnje) — OBRAZOVANJE (egalitarnizacija usvajanja materijalističkog konformizma). Transformacijski koncept ekološkog socijalizma označavaju sasvim drugačiji odnosi bitnih domena stvaranja i načina života, odnosno osnovnih domena ljudskih delatnosti u tom procesu. Koncept polazi od toga da se principi i vrednosti zakona društvenog privredivanja moraju ekološki definisati. Algoritam promene uspostavlja ove odnose među domenima delatnosti: EKOLOGIJA (principi nenarušavanja eko-sistema društvenim sistemom) — POLITIKA (samoupravnom odlučivanju svakog člana društva o društvenim pitanjima razvoja i svođenju administracije na zaduženja praćenja prometa stvari) — EKONOMIJA (proizvodnja lokalnog karaktera nastala i održavana dogovorima proizvođača i potrošača, mrežno povezana na širim prostorima i razvojno određena potrebama stanovništva, a ne anticipiranom tražnjom ili kreiranom ponudom) — OBRAZOVANJE (prilagodeno usvajanje znanja i sposobnosti usvajanja i razvijanja izmenjenog obrasca života i kvaliteta društvenih odnosa). Zapravo, algoritam izmene, uočljiv u različitim predlozima ekološkog socijalizma, može se grafički, sa unutrašnjim relacijama, predstaviti interakcijama:

U pogledu stvarne socijalne utemeljenosti koncepta ekološkog socijalizma, moraju se razmatrati najmanje tri sporne tačke ostvarljivosti transformacije.

Prvi momenat se tiče ljudske racionalnosti. Brojni autori dokazuju da ekonomsko ustrojstvo politike i dosledna ekonomska racionalnost produktivizma — što više dobara, sa što manje ulaganja — predstavljaju ne samo društvenu, nego, pre svega, pojedinačnu osnovu odlučivanja o izboru pravca delovanja. Model „slobodnog strelca“ u potrazi za javnim dobrima, pokazuje, upravo, na zaštiti životne sredine od zagađenja, da će se čovek uvek opredeljavati za ekonomski po sebi najjeftiniji varijantu. To znači da će minimalno ulaganje sredstava u zaštitu sredine predstavljati racionalni izbor kapitalnog hommo oeconomicusa. Osim toga, upozorava se i na činjenicu, da će racionalni akter odustati da se uzdrži od aktivnosti, koje bi tome doprinele, i u slučaju kada one ne iziskuju neposredne materijalne izdatke, nego samo pojačanu brigu za vlastito ponašanje. Istovremeno, opisano racionalno biće može verbalno oduševljeno podržavati i zahtev i cilj zaštite životne sredine od zagađenja. Ali njegovo delovanje, čak i kada je svesno nekorespondentno opštoj volji, koju podržava, neće biti izmenjeno. Verovao da će takve akcije preduzeti drugi, te neće zapasti ni u moralnu dilemu preispitivanja sopstvenog izbora. Jedna od implikacija ovog modela, delovanja prosečne ekonomističke individue, bila bi da bez nametanja i institucionalizacije sankcija slobodno odabrano ponašanje, koje doprinosi zaštiti životne sredine, nije verovatno. Može se poći i od drugačije premise. Takvo ponašanje, može se pretpostaviti, jeste društveno proizvedeno i očekivano ponašanje pojedinca. U slučaju da se poveća broj pojedinaca, koji ne pristaju da usvoje takav obrazac ponašanja, sistem primenjuje kontrolu, odnosno izlaže pojedince kaznama zbog kršenja društvenih pravila ponašanja. Zato, pre nego što se odbaci individualna sposobnost ekološkog rasuđivanja i opredeljivanja za socijalističku ekološku transformaciju, treba razmotriti i održivost mehanizama koji proizvode ekonomsku racionalnost, kao jedino probitačnu i prihvatljivu osnovu delovanja pojedinaca. Kontrolabilna jedinica, simbolički je oblikovana da, očekuje državnu nadležnost i državnu regulativu, u tom domenu. Simbolička politika, koja se temelji na odvijanju procesa uspostavljanja asocijacija, na osnovu samo-inicijativnosti, verovatno, bi u

svojim transformacijskim zahtevima mogla da omogući slobodno ispoljavanje i društvene, solidarističke racionalnosti, koja je bila zapretna i sistemski defavorizovana.

Drugi, možda bitniji problem ekološko-socijalističke transformacije, odnosi se na njene socijalne nosioce. Nije li, danas, na delu ponovna potraga za „revolucionarnim subjektom“? Oveštala gama očekivanja radikalnih promena čiji bi nosioci bili: rasne grupe, studenti, Treći svet, seljaštvo, siromašni ili pojedine grupacije radničke klase (odnosno savezi i koalicije različitih segmenata stanovništva) već se javljala kao nadomestak „otupljivanja“ revolucionarnog potencijala radničke klase, u razvijenim društvima, i „nemoći“ radničke klase, u socijalističkim društvima, da se odupre dominaciji statusnih upravljača društva. Može se predpostaviti da se sada, kao i početkom sedamdesetih godina, u novim društvenim pokretima traži pokretač socijalne revolucije. Mnogi su skloni da sa lakoćom prenebregnu moguću revolucionarni proboj radničke klase. Naprotiv, prevladava sklonost ka oštrom izvlačenju, u prvi plan, njenog konzervativnog ponašanja. Podvlači se da ona zauzima „desnu“ stranu u odnosu na zahteve koje mirovni, ekološki, feministički pokreti žele da stave na dnevni red društvene debate i preobražaja. Brojni autori govore o novim konfliktima. Oni se više, prema njihovim argumentacijama, ne vode za osvajanje države kao osnovnog nosioca industrijske modernizacije i racionalizacije, već oko uvođenja novog kulturnog obrasca života, nove logike i etike. Takav konflikt, ima tek kao sporedni ili izvedeni pravac aktivizacije osvajanje institucija i delovanje u institucijama. Međutim, to ne znači da su novi konflikti, pokrenuti konceptom transformacije na principima ekološkog socijalizma, nad-klasni. Naprotiv, njihovo razrešavanje, neposredno, ruši klasnu strukturu savremenih društava. Ima i mišljenja da prednost političkog delovanja, novih društvenih pokreta u odnosu na tradicionalni radnički pokret, jeste u sadržini zahteva sa kojima istupaju. Zahtevi novih društvenih pokreta ne artikulišu interes nekog posebnog dela društva, već su opšte ljudski, univerzalni, tiču se svakog čoveka. Smatra se da je tradicionalni subjekt revolucije — radnički pokret — ograničene transformacijske moći. Najtemeljnije su ograničeni u pogledu opsega interesa koje artikulise i dalekosežnosti transformacije, koja je na toj uskoj osnovi moguća. Za razliku od njega, tvrdi se, novi subjekti nisu udružena reakcija na deprivaciju jednog dela društva, već svakog pojedinca u postojećim društvima. Posledično, se zagovara da, su novi društveni pokreti, u slučaju zaštite životne sredine (i mirovni i ekološki i feministički) emancipatorski po neposrednom delovanju. Oni lično osećane probleme u čitavom društvu, neposredno izražavaju, i za njihovo rešavanje se i neposredno bore, u odnosu na prilaz radničkog pokreta, se ističe kao nedvosmislena. Strategija radničkih borbi bila je posrednička; društvena emancipacija, uslovljena emancipacijom radničke klase. Sažeta konstatacija o izmeni socijalnih nosilaca i strategija transformacije, izražena je metaforom „od crvenog ka zelenom“. Međutim, može se dokazati da je to samo metafora u kojoj je sadržana napetost redukcije složenosti. Složenost je redukovana isticanjem samo jednog pola novog konflikta i samo jedne vrste zahteva. Uvreženi interesi suprotstavljenih socijalnih nosilaca, utemeljenih u postojećoj podeli rada, čija je namera da i logomahijski i represivno deluju na predstavljanju svojih zahteva kao valjanih i univerzalnih i na zaštiti socijalnih ideja i institucija, koje su im omogućile privilegovani položaj, mnogo se nejasnije analiziraju. Činjenica je da ni jedna društvena grupa nije, po sebi, isključivi nosilac ekoloških interesa. Otuda revolucionarnost nije predestiniрана, niti samo jedan deo društva može sebi pripisati pravo na formulisanje strategije transformacije. Međutim, činjenica je da svaka okupaciona grupa, u savremenoj podeli rada, poseduje vlastitu percepciju ekološkog stanja i artikulise tome primerene ekološke zahteve. Prema tome, u artikulaciji ekološkog interesa sudeluju konfliktne pojedinačne i grupne računice. U njih su ukalkulisane socijalno-statusne promene koje bi ekološko-socijalistička transformacija donela pojedinim grupama. Jedino možda novo, u izmenjenim uslovima, je vršenje otklona od unapred određenog sadržaja klasne politike ka politici emancipacije društva od problema svakodnevnog života. Čini se da kvalitet i obrazac života predstavljaju savremeni nalaz stanja, a ne zamenu za kritiku, nadprosečne eksploatacije radničke klase i države kao autonomnog aparata političke moći. Da se i novi društveni pokreti, u novim uslovima, mobiliziraju na rešavanje oba problema, i ukidanja kapitalističke eksploatacije i ukidanja države, sa prilagođenim zahtevima i projektima, pokazuje varijabilnost artikulacija ekološko-socijalističkih zahteva i u tradicionalnom radničkom pokretu i u novim pokretima. „... Visoko su artikulabilni u radničkom pokretu, preko problematike rada, zdravlja, bezbednosti, toga ko vrši kontrolu i šta se proizvodi (industrijska konverzija): unutar ženskog pokreta preko problematike ekološkog i nenasilnog načina života, koji je nemoguće zamisliti, ili postići bez aktivnog uključivanja žena najamnih radnica, domaćica i majki, i koje je, posledično, nemoguće ukloniti iz patrijarhalne dominacije izolovanom feminističkom borbom, sve dok se ona istovremeno ne proširi na polje ekologije; i u pokretu *sitnih poljoprivrednika*, jer je to jedini pravac društvenog i ekonomskog opstanka sitnih poljoprivrednika u ekološki izmenjenoj poljoprivrednoj proizvodnji kao alternativni sadašnjem načinu industrijalizacije poljoprivrede. Takođe, se mogu artikulirati u borbama za *samo-određenje naroda*, na mnogo načina: preko problematike nenasilja i novog regionalizma, koji omogućava kontrolabilnost proizvodnje odozdo, a bez uspostavljanja novog provincijalizma; preko zajedničke opozicije velikim stratejskim planovima dominantnih sila planete. ...“⁴

Treba zaključiti da koncept ekološkog socijalizma ne izdaje revolucionarni akreditiv ni novim društvenim pokretima. Pre svega, jer objektivno ne otvara pitanje političkog predvodništva ili reprezentovanja društvenih grupa. Umesto konkurencije za liderstvo, ekološki socijalizam akciono uvodi saradnju kao političku formu rešavanja konkretnih problema, koji prate održivosti i snosljivosti savremenih društava.

Poslednja tačka koju treba pomenuti, jer često zagađuje rasprave o ekološkom socijalizmu, jeste oblikovanje svesti građana. S obzirom da uočavanje problema i priznanje njegovog postojanja ne vodi neposrednom delovanju na rešavanje, veoma je bitno poznavati osnove formiranja ekološke svesti. Nesumnjivo je da su istraživanja, informativno delovanje masovnih medija i lično iskustvo doprineli oblikovanju ekološkog osvešćivanja. No, aktivnost stanovništva, koja bi se iz ove zaplunusnosti činjenicama mogla očekivati, nije se uvek javljala. Postoje mišljenja da objektivno predstavljanje ekoloških opasnosti, zapravo blokira delovanje, jer ne motiviše dovoljno pošto izbegava da ih izrazi u kategorijama lične pogođenosti. Otuda i teza da strah, od posledica po vlastiti život i samo strah od direktne ugroženosti, može pokrenuti građane na aktivizaciju

u pravcu izmene društvenih odnosa, koji dovode do ovih pogubnih posledica. Građenje ekološke bezbriznosti i neopravdanog osećanja bezbednosti kod građana, smatra se jednom od institucionalnih strategija očuvanja društvenog status quo-a. Međutim, čak i da se uvaži određeni mobilizacijski efekat straha, on sa druge strane, proizvodi i sasvim suprotan efekat — odricanje građana od delovanja. Ne treba detaljno razlagati da sejanje straha može voditi i sasvim nedemokratskim, degradirajućim rešenjima. Ako se problem predstavlja veoma teško rešivim i uz to i, tek, za dugi vremenski rok, pasivizacija je neumitna. Osim toga mogu se pojaviti i socijalni akteri koji će nuditi rešenja problema na sasvim nedemokratskim osnovama restrikcija i zabrana; samo će retoričkim frazama rešavati ekološke probleme, a efektivno osvajati vlast. Podršku od strane pogođenih problemom moguće je očekivati, čak i kada se predlažu mere izbacivanje stanovnika drugačije boje kože, drugačijeg etničkog porekla, sve uvijeno u mit povećane brige za kvalitet života i životnog standarda. Scenario osvešćivanja putem straha je neprihvatljiv usled nasilja, koje se vrši nad ljudima, a koje se, u ekološkoj socijalističkoj transformaciji društvenih odnosa, nužno mora izbexi. Jedino delotvorno rešenje je stalno obrazovanje i učenje i nepredrasudno rasuđivanje. Da bi se ekološki problemi uočili i tražili zajednički, demokratski, najbolji načini njihovog rešenja potrebna je osposobljenost. Ona se, jedino, može postići ekološkim obrazovanjem. Tako preduzimano obrazovanje mora se voditi ciljevima: uspešnog identifikovanja postojanja ekološkog problema, upoznatosti sa institucionalnim mogućnostima njihovog rešavanja, pripremljenosti da se nova rešenja traže među mogućnostima koje najverovatnije neće otvoriti niz novih nepoznatih rizika i neće biti antiglobalno usmerena, odnosno protiv kvaliteta života stanovnika drugih društava planete. Ekološko obrazovanje treba da pripremi i za rešenja, koja mogu voditi snižavanju količine obeležja određenog stila života, kao i dodatnom ulaganju sredstava za konverziju određenih delatnosti ili prilagođavanje ekološkim kriterijumima. Usvajanje sistema vrednosti, koji će predpostaviti kvalitet društvenih institucija i pojedinačnog ljudskog života (saglasan mogućnostima održivosti eko-sistemske osnove društva) kvantitativnom, uvećanju sredstava za život, takođe, postaje cilj ekološkog obrazovanja.

Konačno, može se reći da ekološka socijalistička transformacija ponovo izvodi društvo na put delovanja na svom razvoju, postepenim zamenjivanjem države, u brojnim nadležnostima, koje je ona, u tom pogledu, oduzela društvu. Kako su neka od pitanja razvoja, a pitanje njegovih ekoloških posledica, posebno, rutinski rešavana ili nedemokratski, i sprečavanjem artikulacije alternativnih interesa, bila i nepriznavana, društvo pokušava da ponovno vrati, u svoj posed, odlučivanje o sopstvenom razvoju. Birokratski model politike, zapravo način delovanja i državnih i društvenih institucija, obeležen je, u prvom redu, usporavanjem donošenja rešenja, stalnim vremenskim zaostajanjem u pogledu implementacije donetih odluka i preponderisanjem svakog rešenja dobrotama/gubitcima za svoju poziciju u raspodeli moći. Koncept ekološkog socijalizma je nužno suspenduje. Jedino samoupravnim, znači slobodnim udruživanjem ljudi i njihovim udruženim delovanjem, na rešavanje sve većeg broja društvenih problema, i pokretanjem donošenja odluka i učešćem u odlučivanju o svim pitanjima društvenog razvoja i kontrole sprovođenja donetih odluka, označava se politička komponenta ekološkog socijalizma.

Izabrani tekstovi tonom i sadržajem odudaraju od uvodnih napomena. Zapravo, odabir je vršen tako da tekstovi i uvod imaju podeljene funkcije. Uvodni tekst trebalo je da osvetli ključne teorijske probleme, koji se u društvenoj teoriji javljaju, povodom oživljavanja interesa za ekološku rekonstrukciju savremenih društava i uobličavanje relativno novih teorijskih koncepcija društvenih promena, na prethodnim osnovama. Odabrani tekstovi pratili su drugu nameru: što je celovitije moguće, prikazati stanja društvenih sistema, koji su udarili u granice eko-sistema, u poslednje dve godine. Ekološki problemi kao problemi održivosti i podnošljivosti postojećih društava osvetljeni su i iz globalne sistemske tačke — militarizacije svetskog sistema i njegovog udela u nerazvijenosti, i stanja društava i njihove resurse i proizvodne osnove, u krizi dugovanja. Kriterijum izdavanja je bio proširenje kognicije pitanja ekologije u današnjim uslovima, odnosno mogućih kratkoročnih i dugoročnih implikacija kao razloga zbog kojih je potrebno o ekologiji misliti. Čak i kada se ne teži delovanju u pravcu transformacije savremenih društava ka ekološkom socijalizmu, potrebno je posedovati znanja i činjenice i o ekološkim pitanjima, pogotovu što je zahtev našeg veka sve bolja i potpunija informisanost. To nisu pozivni tekstovi i zato se u velikoj meri razlikuju od tekstova sa kojima je jugoslovenska javnost najčešće bila upoznavana — tekstovima iz pera pripadnika i analitičara savremenog ekološkog pokreta. Nalazi, o umiranjima šuma, širenjima pustinja, izumiranju livada, političkih sukoba sa ekološkom pozadinom, gladi, uvećavanju stanovništva, etničkim netrpeljivostima izazvanim smanjivanjem raspoloživog obradivog tla ili prelivanjem novca u druga područja, kao i o ranjivostima društvenih i institucionalnih struktura na ekološke potrebe, pokazuju da smo prekoracili izdržljivost apsorpcije planete, dosadašnjim konceptima kvaliteta života, kvaliteta životne sredine i razvoja kojim ih treba postići. Čak ni tekst o nedovršenom epilogu Černobila, kao ni ostali, ne nudi pesimizam kao utopište. Svaki ukazuje na moguće pravce delovanja u cilju uklanjanja pojedinih proizvedenih ekoloških disproporcija od nuklearnih udesa do troškova za noražanje. Tekst indijskog autora o zaštiti čovekove sredine, kao jednom od domena mislene javne politike, odabran je jer na najargumentovaniji način pokazuje besmislenost ideologeme o utemeljenosti ekološkog mišljenja u razvijenim sredinama. Time je i pravo razvijenih zemalja, da se pojave kao jedini, isključivi tumači, nosioci, zagovornici i borci za ekološki projekt transformacije na najbolji način osporeno. Izmena društvenih odnosa na ekološkim osnovama zahteva delovanje svih društava i razvijenih i nerazvijenih. Primer Indije pokazuje žestinu kojom se ekološki problemi osećaju, ne samo u kumulativnoj veličini umrlih i stradalih, od ekoloških udesa ili kvarenja životne sredine, i nanete materijalne štete, nego i nerazvijenosti koja je temeljno ekološki problem. Svi tekstovi imaju zajednički cilj; pružaju informativnu osnovu za rešavanje ekoloških problema, na osnovama etike odgovornosti za razvoj svakog društva i planetarni razvoj, i plediraju za solidarno, demokratsko podnošenje rizika, koje izaziva naše delovanje na još neispitane bio-sisteme, pokrećući tokove promene, čiji nam rasplet nije poznat.

1. *Encyclopedia of Social Sciences*. odred. Human ecology (The MacMillan, 1959).

2. *Socialist Review*, vol. 15, br. 81/82, s. 62.

3. P. N. Rastogi, Societal Development as the Quintessence of World Development“⁴, u *Problems of World Modeling: political and social implications* (Ballinger Publishing Company, 1977), str. 374—5.

4. Frieder Otto Wolf, „Eco-Socialist Transition on the Threshold of the 21st Century, *Neft Left Review*, br. 158, jul/avgust 1986, s. 41.